

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2017. – Т. 35-36. – С. 372-383

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2017. – Volume. 35-36. – pp. 372-383

УДК: 323.21(477)

© Аліна Тодоріко¹

Особливості формування політичної довіри в Україні: макрорівень політичних відносин

У статті визначені особливості формування політичної довіри в Україні на макрорівні політичних відносин. Встановлено, що формування політичної довіри на макрорівні політичних відносин в Україні відображено у ставленні громадян до демократії як нового формату політичної системи, основних механізмах її формування та політичної еліти, яка ініціює процес трансформації та динамічного оновлення політичної системи.

Обґрунтовано, що суттєвим аспектом, який характеризує політичну довіру макрорівня в сучасному українському суспільстві, є слабкість зв'язків значної кількості громадян з традиційним інститутом агрегування інтересів – політичним партіями, що відображається в обмеженому розумінні суті багатопартійності та її необхідності для політичного розвитку України, характеристиках членства в партії та зрештою рівні довіри до цього політичного інституту. Доведено, що існуючі в Україні показники довіри до інститутів влади, актуалізують питання про її оптимальні межі. Для того щоб політична довіра сприяла розвитку демократичних процесів, її рівень не повинен наближатися ані до максимально низьких, ані до максимально високих значень.

Ключові слова

Політична довіра, макрорівень політики, Україна, політичні інститути, демократія, демократизація.

Features of the formation of political trust in Ukraine: the macrolevel of political relations

The article defines the features of the formation of political trust in Ukraine at the macrolevel of political relations. It is established that the formation of political trust at the macrolevel of political relations in Ukraine is reflected in the attitude of citizens toward democracy as a new format of the political system, the main mechanisms of its formation and the functioning of political institutions that ensure the process of transformation and dynamic renewal of the political system.

It is substantiated that the essential aspect that characterizes the political trust of the macrolevel in modern Ukrainian society is the weakness of the connections of a significant number of citizens with political parties as a traditional institution of aggregation of interests and is reflected in the limited understanding of the essence of the multi-party system and its need for political development of Ukraine.

It is proved that the existing indicators of confidence in the institutions of power in Ukraine, actualize the question of its optimal boundaries. As practice shows, both the lack of trust and the surplus of trust are barriers to strengthening the democratic foundations of the political system and political process. A significant deficit of confidence limits the power and reduces the activity of citizens, hinders the development of integration processes in society, inhibits the adoption and implementation of constructive reforms. Excessive trust in institutions of power and political institutions, creating uncontrolled and permissive behavior, can not lead to anything else, as to the arbitrariness of power, which is the first step towards the restoration or strengthening of authoritarianism. Therefore, in order for political confidence to contribute to the development of democratic processes, its level should not approach either the lowest or the highest possible values.

Keywords

Political trust, macro level of politics, Ukraine, political institutions, democracy, democratization.

¹ Здобувач кафедри політології та державного управління, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна, Email: a_todoriko@ukr.net

Постановка проблеми. Політична довіра є базовою характеристикою будь-якого сучасного суспільства. Підтримка громадянами інституціонального дизайну політичної системи, яка є макрорівнем політичних відносин, на основі сформованого рівня довіри, створює ситуацію синергії політичного управління і соціальної самоорганізації як основного змісту інноваційного проєкту, орієнтованого на консолідацію і стабілізацію Української держави і суспільства в новій геополітичній реальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній політичній науці комплекс досліджень, у яких розкриваються особливості формування та значення політичної довіри для демократії та демократизації є достатньо варіативним. Н. Еллум, С. Рід, П. Старжис, М. Боунс, А. Вайл, П. Бревер, С. Єдейс, К. Гросс, Дж. Гатерберг, А. Морено, Р. Дж. Далтон, Ф. Хендрікс, М. Дж. Гехерінгтон, Т. Дж. Рудольф, М. Хугх, С. Марієн, М. Хугх, К. Ньютон, Т. Рудольф, Дж. Еванс розкривають зміст залежностей між політичною довірою, характером функціонування політичних інститутів, специфікою політичного процесу та ефективністю політичного управління². **Метою** даної статті є визначення особливостей формування політичної довіри на макрорівні політичних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ідей Д. Істона, політична система та оточуюче її суспільне середовище вступають у відносини взаємодії. Соціальне середовище впливає на політичну систему за допомогою вимог та певного рівня підтримки. Вимоги соціального середовища до політичної системи можуть мати достатньо варіативний характер, наприклад вони можуть стосуватися розподілу матеріальних благ та послуг, ухвалення законів, пов'язаних з системою суспільних інтересів групового та загального рівнів. Але для нормального функціонування політичної системи артикульованих соціальних вимог недостатньо, вона потребує підтримки соціального середовища, яка може набувати достатньо варіативних форм: політичної участі, дотримання норм права, виконання рішень, генерованих політичною системою³. Підтримка політичної системи стверджує об'єктивність її існування, віру в її легітимність та формує політичну довіру до існуючої моделі політичної системи. Основою політичної довіри та легітимності є імпульси, генеровані на рівні суспільства, однак, якщо легітимність виражає відповідність політичного режиму домінуючим в суспільстві цінностям та нормам, то політична довіра відображає очікування громадян стосовно того, що політична система буде продукувати передбачувані результати, що відповідають інтересам суспільства в цілому, соціальних груп та окремих громадян. Якщо очікування громадян зростають швидше, ніж фактична ефективність органів державної влади, довіру і задоволеність громадян будуть знижуватися. На

² Allum, N, Read, S, Sturgis, P. (2011). Evaluating change in social and political trust in Europe using multiple group confirmatory factor analysis with structured means. In: Davidov E, Schmidt P, Billiet J, editors. *Cross-cultural analysis. Methods and applications*, New York, Routledge, 2011, p. 35–534; Bovens, M, Wille, A. (2008). Deciphering the Dutch drop: Ten explanations for decreasing political trust in the Netherlands, *International Review of Administrative Sciences*, № 74 (2), p.283–305; Brewer, P, Aday, S, Gross K. (2005). Do Americans trust other nations? A panel study, *Social Science Quarterly*, № 86 (1), p. 36–51; Catterberg, G, Moreno, A. (2006). The individual bases of political trust: Trends in new and established democracies, *International Journal of Public Opinion Research*, № 18(1), p. 31–48; Dalton, R. J. (2005). The social transformation of trust in government. *International Review of Sociology*, № 15 (1), p. 133–154; Hendriks, F. (2009). Contextualizing the Dutch drop in political trust: Connecting underlying factors, *International Review of Administrative Sciences*, № 75 (3), p. 473–491; Hetherington M. J, Rudolph TJ. (2008). Priming, performance, and the dynamics of political trust *The Journal of Politics*, № 70 (02), p. 498–512; Hooghe, M, Marien, S. A comparative analysis of the relation between political trust and forms of political participation in Europe, *European Societies*, 2013, № 15 (1), p. 131–152; Levi, M, Stoker, L. (2000). Political trust and trustworthiness, *Annual Review of Political Science*, № 3, p. 475–507; Marien, S, Hooghe, M. (2011). Does political trust matter? An empirical investigation into the relation between political trust and support for law compliance, *European Journal of Political Research*, № 50 (2), p. 267–291; Newton, K. (2002). Trust, social capital, civil society, and democracy, *International Political Science Review*, № 22 (2), p. 201–214; Rudolph, T, Evans, J. (2005). Political trust, ideology, and public support for government spending, *American Journal of Political Science*, № 49 (3), p. 660–671.

³ Easton, D. (1975). Reassessment of the concept of political support, *British Journal of Political Science*, № 5(4), p. 435–457.

думку Р. Далтона ці зміни в очікуваннях можна пояснити і «спотворенням» політичної підтримки, ніж реальною ефективністю і результативністю уряду⁴.

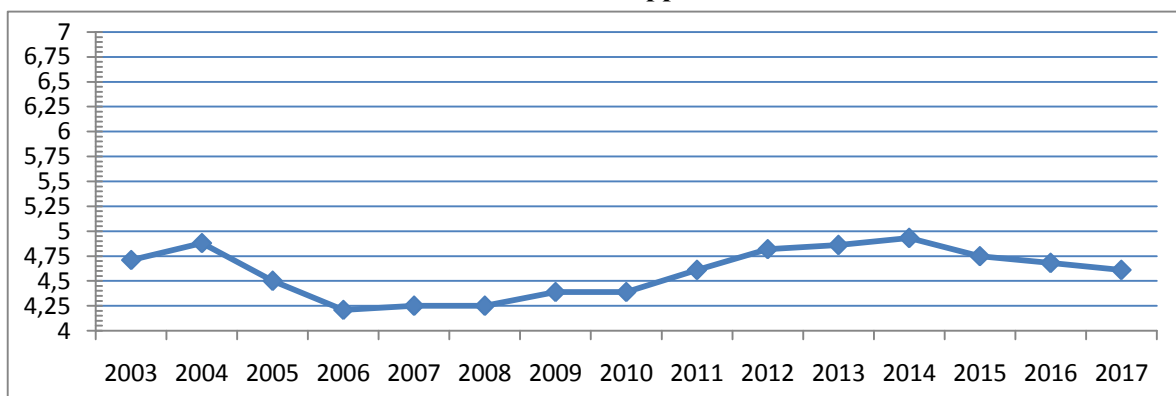
У даному контексті вважаємо за потрібне наголосити, що демократична політична система, зважаючи на свою внутрішню організацію, є більш передбачуваною для громадян, хоча результати виборів та, відповідно, майбутній політичний курс передбачити достатньо складно. Однак, як зазначає А. Пшеворський, «той факт, що демократія як така, передбачає наявність невизначеності, не означає, що все можливо і нічого не можна передбачити. Гравці знають про те, що можна очікувати, оскільки демократична система інститутів визначає можливі варіанти розвитку подій»⁵.

З позицій політичної довіри, стабільність і прозорість правил гри важливіша, за стабільність політичного курсу в рамках цих правил. У недемократичних та перехідних політичних системах зміна влади як правило призводить до суттєвих змін в інституціональному дизайні, що підживлює менш відповідальне ставлення до домовленостей та договорів як на рівні політичної еліти, так і на рівні громадян. Ця проблема детально досліджена Ф. Хендріксом, який виділяє дві основні змінні, що впливають на дотримання домовленостей: організаційна модель системи прийняття рішень і рівень відкритості держави як політичного інституту⁶. В демократичних політичних системах, зі ствердженим поділом влади, прийняття рішень вимагає легітимації на рівні інститутів, а принципи виборів ставлять державу перед необхідністю легітимізувати свої рішення на рівні громадськості. Така система прийняття рішень ускладнює процедуру узгодження інтересів, але й ускладнює і її порушення.

Таким чином, формування політичної довіри на макрорівні політичних відносин в Україні відображено у ставленні громадян до демократії як нового формату політичної системи, основних механізмів її формування (інститут виборів) та політичної еліти, яка ініціює процес трансформації та динамічного оновлення політичної системи. За оцінкою інтегральних індексів Freedom House, розвиток демократії в Україні належить до зони середніх показників (Рис. 1)⁷.

Рисунок 1

Динаміка інтегрального індексу демократії щодо України за методикою Freedom House, 2003–2017 рр.

Дані рисунку 1 вказують на те, що індекс демократії в Україні найвищі показники отримував у 2004 та 2014 роках, які хронополітично відповідають «помаранчевій революції» та «революції гідності». У політичній науці ствердилася думка, що якісна демократія (Good Democracy) є «стабільною інституційною структурою, яка реалізує свободу і рівність громадян шляхом легітимного і належного функціонування її інститутів і механізмів»⁸. Тобто якісна демократія є ле-

⁴ Dalton, R.J. (2005). The social transformation of Trust in Government, *International Review of Sociology*, Vol. 15, № 1, March, p. 133–154.

⁵ Przeworski, A. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, 1991, p. 13.

⁶ Hendriks, F. (2009). Contextualizing the Dutch drop in political trust: Connecting underlying factors, *International Review of Administrative Sciences*, № 75 (3), p. 473–491.

⁷ Freedom house (2017), *Nations in Transit Ratings and Averaged Scores. Ukraine Country Profile* (режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/ukraine> (дата перегляду 12.10.2017)

⁸ Morlino, L. (2004). Good and Bad Democracies: How to Conduct Research into the Quality of Democracy, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 20, № 1, p. 5.

гітимним режимом, який повністю влаштовує громадян (якість з огляду на результат); де громадяни, асоціації та громади мають свободу і рівність в різних формах і в різний ступень (якість з огляду на зміст); де самі громадяни мають право перевіряти і оцінювати роботу уряду з метою підтримки свободи і рівності відповідно до верховенства закону (якість з огляду на процедури) (Див. табл. 1).

Таблиця 1

Визначення суті демократії як об'єкта довіри, %

№	Твердження, з якими повністю згодні (скоріше згодні) громадяни України	Роки		
		2006	2016	
1.	Демократія – найкращий політичний устрій для будь-якої держави	Повністю годен	25,6	31,6
		Скоріше згоден	29,5	37,0
2.	Без демократії неможливий стійкий економічний розвиток країни	Повністю годен	20,7	24,9
		Скоріше згоден	27,3	34,5
3.	Я впевнений, що лише в демократичному суспільстві поважають права людини	Повністю годен	25,8	31,7
		Скоріше згоден	25,9	25,0
4.	Демократія забезпечує людині найбільші можливості для індивідуального політичного вибору, порівняно з іншими режимами	Повністю годен	23,7	25,6
		Скоріше згоден	25,6	37,2
5.	Лише при демократії законодавча влада відображає інтереси всіх основних соціальних груп	Повністю годен	18,7	23,5
		Скоріше згоден	20,9	35,8

Джерело: Складено за: Інститут соціології НАНУ (2017), *Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2016 років*, режим доступу: [http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki\(2016\).pdf](http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki(2016).pdf) (дата перегляду 12.10.2017)

Дані таблиці 1 засвідчують, що для більшості українців демократія є найкращим політичним устроєм. Водночас, серед громадян України тих, хто не задоволений, як розвивається демократія в Україні завжди було більше, ніж тих, хто задоволений: відповідно, у 2008 р. – 57,5% проти 17,5%, 2010 р. – 50,2% проти 17,8%, 2012 р. – 59,3% проти 12,8%, 2014 р. 53,4% проти 19,5%, 2016 – 65,7% проти 12,5%⁹. Не можна ігнорувати того факту, що в демократичному чи трансформаційному суспільстві політична довіра не може бути постійно стійкою і безмежною. Наявність певної недовіри до інститутів влади в умовах демократії пояснюється по-перше, розумінням недосконалості будь-якого устрою суспільства, по-друге, того, що навіть найсучасніша демократія не гарантує висунення на вершини влади тільки сумлінних, чесних, добropорядних громадян. Акцентуючи увагу на цій винятково важливій думці, Р. Далтон зазначив, що громадянин демократичного суспільства – це той, хто вірить в індивідуальну свободу і хто політично толерантний; кому властива певна недовіра до політичної влади, але хто в той же час довіряє своїм співгромадянам; хто слухняний, але, тим не менш, готовий відстоювати свої права перед державою; хто приймає державу, стримувану законом, і хто підтримує основні демократичні інститути і процеси, тобто довіряє їм¹⁰.

Ставлення до демократії відображено і в оцінці громадянами України характеру дотримання основних цінностей демократії, які розкривають її зміст та функціонально насичують. У 2016 р. домінуюча більшість громадян вважали, що в Україні недостатньо забезпечуються: рівність всіх громадян перед законом (89,1%), соціальна справедливість (88,4%), права і свободи людини (75,6%), контроль органів законодавчої та виконавчої влади громадянами (82,6%), свобода слова і свобода совісті (65,5%), належний рівень життя громадян (93,5%)¹¹. Порівнюючи рівень підтримки демократичного устрою в українському суспільстві з даними масштабного опитування, здійсненого Pew Research Center (США) у 2015–2016 рр. у 18 країнах ЦСЄ, то виявиться, що показник України (56%) перевищує відповідні показники Чехії (49%), Угорщини (48%), Польщі (47%), Боснії і Герцеговини (46%). Близькими до українського є показники Грузії (55%), Хорватії (54%), Вірменії (53%), Румунії (52%). В Україні у 2017 р. кількість тих, хто міг

⁹ Інститут соціології НАНУ (2017), *Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2016 років*, режим доступу: [http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki\(2016\).pdf](http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki(2016).pdf) (дата перегляду 12.10.2017)

¹⁰ Dalton, R. (1994). Communists and Democrats: Attitudes Toward Democracy in the Two Germanies, *British Journal of Political Science*, № 24, p. 469–493.

¹¹ Інститут соціології НАНУ (2017), *Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2016 років*, режим доступу: [http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki\(2016\).pdf](http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki(2016).pdf) (дата перегляду 12.10.2017)

би обрати за певних обставин авторитарний режим становить 18%, а тих, хто вважає, що їм все одно – 14%, що менше за аналогічні показники у більшості країн ЦСЄ¹².

На думку ряду дослідників, вибори, незалежно від типу політичного режиму, наділені певним демократичним потенціалом, тому можуть сприяти лібералізації авторитарних політичних режимів як в короткостроковій, так і довгостроковій перспективі¹³. Цей ефект має кумулятивний характер: чим тривалішим є електоральний досвід країни, тим більше у неї шансів на ствердження демократії¹⁴. Існує і більш скептичний погляд на взаємозв'язок виборів та демократизації, який відображає, що вибори можуть зміцнювати і легітимізувати авторитарні режими через відтворення патронажних і клієнтелістських практик¹⁵.

Характер виборчої системи, який є відображенням процесу забезпечення представництва інтересів громадян, дозволяє визначити непрямі впливи на формування рівня довіри до демократії як макрорівня політичної довіри. Упродовж 2009–2017 рр. в Україні ствердилася позиція громадян, згідно з якою кандидати повинні мати право самі висуватися у територіальних виборчих округах (47% громадян підтримують процедуру самовисування на виборах усіх рівнів¹⁶), що вказує по-перше, на схильність громадян обирати тих, кого вони знають, на відміну від голосування за партійними списками, у формуванні яких на попередніх виборах вони жодної участі не беруть; по-друге, на наявність у суспільстві зацікавленості в підтримці безпосереднього зв'язку між виборцем і депутатом.

Поміж усіх типів виборчих систем, відносна більшість (35%) громадян у 2017 р. обрали пропорційну систему з відкритими списками, майже однаковою мірою громадяни підтримували мажоритарну виборчу систему та існуючу модель змішаної системи (16–17%)¹⁷. Тобто, ані існуюча змішана виборча система, ані варіант виборів за пропорційною системою з «закритими списками», ані мажоритарна система не набирали домінуючої суспільної підтримки, яка легітимізує консервацію існуючої виборчої системи, так і повернення до вже апробованих раніше моделей виборчих систем. Попри відсутність домінуючих орієнтацій на той чи інший тип виборчої системи, очевидним є прагнення значної частини українського суспільства позбавити її корупційної складової. Зокрема, 68% громадян не схильні виправдовувати «продаж голосів» жодними обставинами (у 2012 р. – 51%), 12% виправдовують мотивацію такого «продажу» скрутним матеріальним становищем (у 2012 р. – 24%), 13% ставляться до цього байдуже (у 2012 р. – 19%). Найменш толерантні до «продажу» голосів жителі західного регіону України (79%), найменш негативно до цього явища ставляться на Півдні (54%)¹⁸.

Рівень електоральної участі є певним індикатором довіри громадян до існуючого політичного режиму. Беручи участь в електоральних процесах, громадяни демонструють віру в те, що їх дії можуть мати ефект на процес прийняття рішень. Однак іноді виказується думка про безпосередній зв'язок між явкою на вибори та довірою до політичного режиму. На нашу думку, явка на вибори швидше є не відображенням зв'язку, а контрольною змінною, оскільки навіть в критичних ситуаціях, коли режим себе дискредитував, імовірною є висока явка на вибори. До того ж, висока явка на президентські вибори опосередковано вказує на рівень персоналізму як джерело політичної довіри, альтернативної довірі до політичних інститутів. Динаміка явки виборців на президентських та парламентських виборах в Україні відображені у Табл. 2 та Табл. 3.

¹² Pew Research Center (2017), *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe National and religious identities converge in a region once dominated by atheist regimes*, режим доступу: <http://www.pewforum.org/2017/05/10/democracy-nationalism-and-pluralism/> (дата перегляду 12.10.2017)

¹³ Lindberg, S. (2009). The Power of Elections in Africa Revisited. In: *Democratization by Elections*, Baltimore, The John Hopkins University Press.

¹⁴ Teorell, J., Hadenius, A. (2009). Elections as Levers of Democratization: A Global Inquiry In: *Democratization by Elections*, Baltimore, The John Hopkins University Press; Eisenstadt, T. (2004). *Courting Democracy in Mexico: Party Strategies and Electoral Institutions*, Cambridge, Cambridge University Press.

¹⁵ Lust, E. (2009). Competitive Clientelism in the Middle East, *Journal of Democracy*, Vol. 20, № 3, p. 122–135.

¹⁶ Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії 14 грудня 2017 р. (2017), Київ, с. 8.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само, с. 8.

Таблиця 2

Динаміка активності виборців на виборах Президента України, 1991–2014

Рік проведення виборів Президента України	Активність громадян України у виборчому процесі, %
1991	Вибори в один тур 80,32
1994	1 тур 70,63
	2 тур 63,31
1999	1 тур 70,19
	2 тур 74,92
2004	1 тур 74,56
	2 тур 80,44
	Повторне голосування 77,20
2010	1 тур 66,52
	2 тур 68,81
2014	Вибори в один тур 77,20

Джерело: Складено за: Центральна виборча комісія України (2017), *Вибори Президента України*, режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/> (дата перегляду 14.04.2016)

Таблиця 3

Динаміка активності виборців на виборах до Верховної Ради України, 1994–2014

Рік проведення парламентських виборів	Активність громадян України у виборчому процесі, %
1994	76,06
1998	71,21
2002	65,22
2006	56,50
2007	62,03
2012	57,32
2014	52,42

Джерело: Складено за: *Вибори до Верховної Ради України 2002 року: Інформ.-довід. вид. / Ред. кол.: М.М. Рябець (голова) та ін. (2002), Київ, ЦВК, 2002, с. 147; Вибори до Верховної Ради України 2006 року: Інформаційно-аналітичний збірник (2006). У двох книгах. Книга 1 / Редкол. Я. В. Давидович (голова), М. І. Мельник, М. І. Ставнійчук, Київ, Атіка, с. 453; Позачергові вибори народних депутатів України 2007 року: Інформаційно-довідкове видання (2008), Київ, Фенікс, с. 329; Чергові, проміжні, повторні вибори народних депутатів України 2011 – 2013 років. Інформаційно-аналітичний збірник (2014), Київ, Атіка, 2014, с. 532.*

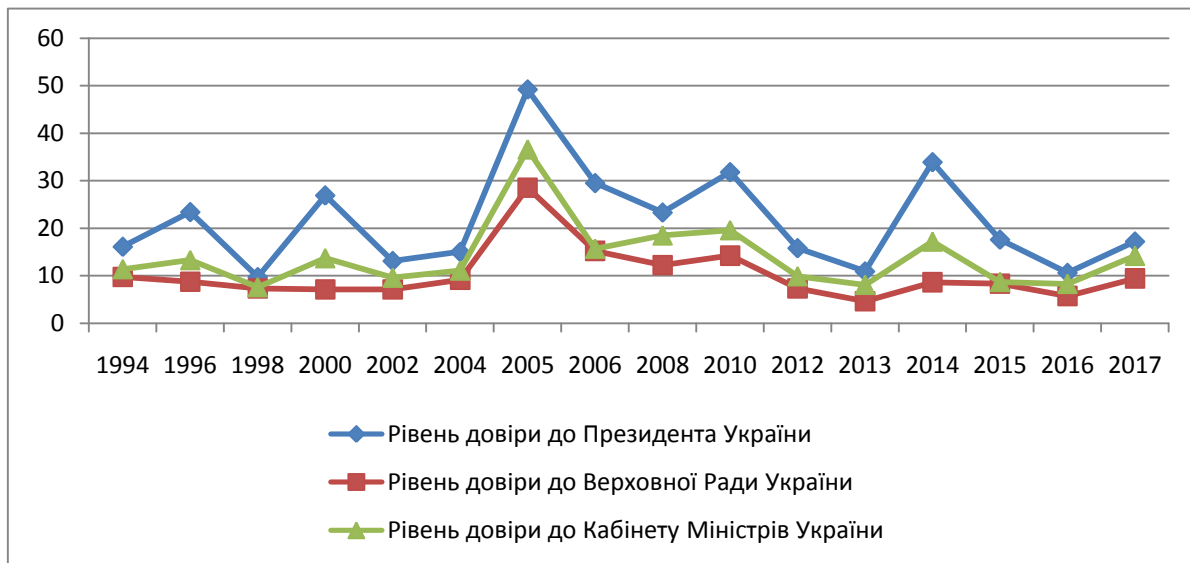
Незалежно від того, яка модель демократії реалізується в країні, необхідно, щоб вибори були чесними, суди незалежними, засоби масової інформації вільними, щоб здійснювався контроль над бюрократією, що передбачає виконання певних, відповідних демократичним принципам, правил і процедур. Для громадян процедурні питання найчастіше виявляються набагато більше важливими, ніж особливості вироблення і формування демократичного курсу. Залежно від того, наскільки вони зрозумілі і звичні, як вони реалізуються, громадяни судять про ступінь демократичності політичного режиму. Однак в Україні багато виборчих правил і процедур, що забезпечують функціонування демократичних механізмів, змінюються невинувато часто, що особливо добре помітно на прикладі організації виборчого процесу. Часті зміни електорального законодавства дезорієнтують виборців, гальмують розвиток електоральної культури населення, знижують довіру до виборчої системи і легітимність інституту виборів. Багато громадян вбачають в них бажання правлячої влади отримати додаткові переваги в конкурентній боротьбі, а розуміння зумовленості результатів голосування стає чинником, що знижує довіру до самого інституту виборів. Значна частина населення ставиться до виборів, які є найважливішою формою сучасного політичного життя, як до певного ритуалу, рутинної процедури або як до вимушеного громадянського обов'язку.

Оцінюючи основні характеристики політичної довіри на макрорівні політичних відносин, важливо звернутися до показників довіри до основних політичних інститутів: президента, парламенту та уряду (Див. рис. 2¹⁹).

¹⁹ Складено за: Паніна, Н. Українське суспільство: 1994–2005: соціологічний моніторинг (2005), Київ, Інститут соціології НАНУ, с. 51, 52. Інститут соціології НАНУ (2017), *Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2016 років*, режим доступу: <http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki>

Рисунок 2

Динаміка довіри до політичних інститутів, % (1994–2016)

Громадяни України вважають інститут президентства необхідним політичним інститутом, свідченням чого є те, що позицію, згідно з якою «Президент взагалі Україні не потрібен» у період 1994–2017 рр. підтримували від 3,4% до 7,1% громадян. Така само достатньо незначна кількість громадян (5,0% - 12,7%) підтримували ідею про те, що Президент має бути головою держави, «символом нації» без владних повноважень, які має прем'єр-міністр, обраний парламентом (як в Італії та ФРН). Найбільше прихильників має американська модель інституту Президентства: від 47,1% (мінімальна підтримка, 1996 р.) до 60,1% (максимальна підтримка, 1998 р.) громадян вважали, що Президент має бути головою уряду і брати на себе всю повноту відповідальності за зовнішню та внутрішню політику як в США. Суттєво меншою є частка прихильників французької моделі інституту парламентаризму, відповідно до якої Президент має розділити владу з прем'єр-міністром, який затверджується парламентом (мінімальна підтримка у 1998 р. – 6,7%, максимальна – у 2006 р. – 29,5%)²⁰. На нашу думку, розрив між існуючою в Україні моделлю інституту Президентства, деталі та формат якої змінювалися з приходом до влади кожного нового президента України, та бажаною для громадян України американською моделлю інституту Президентства можна розглядати як одну з причин достатньо низьких показників довіри до даного політичного інституту.

Водночас, за даними Центру Разумкова, у 2017 р. парламентсько-президентську республіку вважали найкращою для України формою правління 42%, президентсько-парламентську республіку – 13%, парламентську або президентську республіку обрали, відповідно, 8% і 5% опитаних, диктатуру – 4%. У крестемпоральному вимірі, фіксується зростання частки прихильників парламентсько-президентської моделі у 2017 р., порівняно з 2006–2007 рр., коли набули чинності зміни до Конституції, якими вони запроваджувалися (26–27%) та порівняно з 2009 р., коли через перманентні політичні кризи наочно проявилися недоліки запровадженої моделі і суспільство перебувало в очікуванні нових президентських виборів²¹.

Суттєвим аспектом, що характеризує політичну довіру макrorівня в сучасному українському суспільстві, є слабкість зв'язків значної кількості громадян з традиційним інститутом агрегування інтересів – політичним партіями, що відображається в обмеженому розумінні суті ба-

(2016).pdf (дата перегляду 12.10.2017); Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва (2017), *Громадська думка, грудень–2017: виборчі рейтинги і рейтинги довіри*, режим доступу: <http://dif.org.ua/article/reutingijfojseojoej8567547> (дата перегляду 20.12.2017)

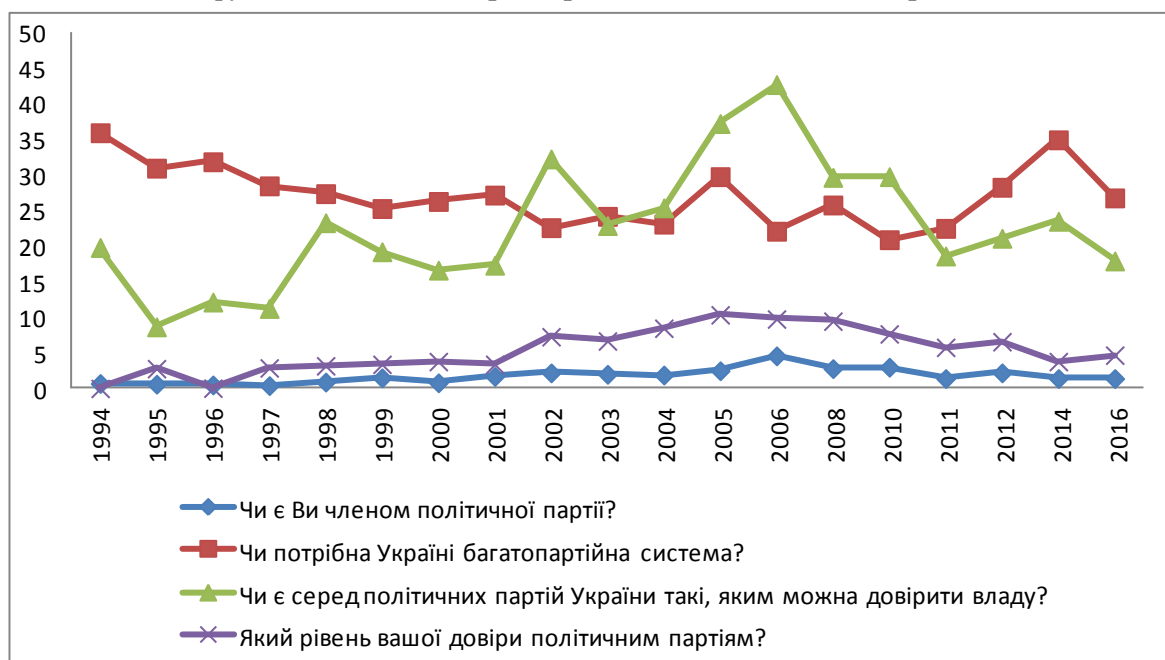
²⁰ Інститут соціології НАНУ (2017), *Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2016 років*, режим доступу: [http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki\(2016\).pdf](http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki(2016).pdf) (дата перегляду 12.10.2017)

²¹ Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії 14 грудня 2017 р. (2017), Київ К., 2017, с. 9.

гатоупартійності та її необхідності для політичного розвитку України, характеристиках членства в партії та зрештою рівні довіри до цього політичного інституту (Див. Рис. 3²²).

Рисунок 3

Кореляція кількості громадян України, що довіряють політичним партіям з функціональними характеристиками політичних партій, %

У 2017 р. політичним партіям довіряли 9,1% громадян України²³. Втрата частиною громадян України почуття довіри до політичних партій в пострадянський період обумовлена різними причинами. Важливу роль відіграє той факт, що попри високий рівень динаміки патогенезу в нашій державі, навіть нові політичні партії відтворюють радянську організаційну структуру та прихильність до застарілих підходів у вирішенні суспільних проблем, що не відповідає сучасній реальності та новим завданням, які постають перед окремими громадянином, великими соціальними групами та країною в цілому. Інерційність мислення керівництва політичних партій суттєво знизила здатність останніх адекватно реагувати на нові виклики, генерувати інноваційні підходи до ослаблення і нейтралізації ризиків, вирішення гострих проблем політичного та соціально-економічного розвитку. Саме тому громадян, які не відчуваючи зв'язку між функціонуванням політичних партій та своїми інтересами, послаблюють увагу до їх діяльності. Важливе значення має і те, що вимоги, що висувуються різними групами громадян, а іноді і представниками однієї групи, до політичних партій та їх лідерів, набувають в цілому ряді випадків абсолютно різної, зокрема і протилежної спрямованості, що формує об'єктивну основу для збереження значної кількості громадян, які не бачать будь-яких політичних партій в Україні, яким можна довірити владу.

Ми погоджуємося і з науковою позицією Н. Ротар, яка довела, що основними чинниками низького рівня довіри до політичних партій в Україні є: (1) максимальна професіоналізація партійної еліти, що робить нездоланною для рядових членів партії дистанцію між ними і партійними лідерами та перетворює партії на напівдержавні агенції; (2) українські політичні партії здебільшого функціонують за електорально-професійним принципом, приділяючи більшу увагу органі-

²² Складено за: Паніна, Н. (2005). Українське суспільство: 1994–2005: соціологічний моніторинг, Київ, Інститут соціології НАНУ, с. 28, 53; Інститут соціології НАНУ (2017), *Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992–2016 років*, режим доступу: [http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki\(2016\).pdf](http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki(2016).pdf) (дата перегляду 12.10.2017)

²³ Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва (2017), *Громадська думка, грудень–2017: виборчі рейтинги і рейтинг довіри*, режим доступу: <http://dif.org.ua/article/teytingijfojseojoej8567547> (дата перегляду 20.12.2017)

заційно-технічним аспектам виборчих кампаній, ніж агрегації інтересів громадян; (3) нерозвиненість інституту членства в партії, що створює умови для переорієнтації партійних лідерів з пропаганди ідеології партії на передбачення настроїв виборців у електоральних ситуаціях; (4) громадяни, оцінюючи інституційну недовершеність партій, не вважають їх тим інститутом, який може бути для них ефективною структурою входу в політичну систему; (5) досвід короткотермінової мобілізації початку 90-х рр. ХХ ст., підтверджений постреволюційними періодами діяльності політичних партій сприяв створенню у громадян негативного стереотипного уявлення про те, що партії захищають виключно власні політичні інтереси²⁴. Це призвело до того, що у 2009–2017 рр. більшість громадян України вважали, що політичні партії не функціонують відповідно до демократичних стандартів (Див. Табл. 2.1.2).

Таблиця 4

Чи відповідає діяльність партій в Україні демократичним стандартам?

Характер відповідності	Грудень 2009	Серпень 2012	Листопад 2015	Серпень 2016	Червень 2017
Так, повністю	1,5	14,3	5,5	0,6	1,9
Переважно так	16,8	14,6	10,3	13	11,8
Переважно ні	37,7	35,1	32,3	29,7	41,1
Зовсім не відповідає	17,8	19	30,4	30,6	33,1
Важко сказати	26,2	17	21,4	26	12,1

Джерело: Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучерів (2017), *Ставлення громадян до політичної ситуації, виборів і партій. Прес-реліз. 9–13 червня 2017 р.*, режим доступу: <http://dif.org.ua/uploads/pdf/1183777675979e41751cad8.18422987.pdf> (дата перегляду 18.08.2017)

Конкретизуючи свої оцінки відповідності функціонування політичних партій демократичним стандартам політичної діяльності на інституціональному рівні, громадяни України у червні 2017 р. серед основних показників недемократичності назвали те, що: (1) партії обстоюють не інтереси людей, а лише своїх лідерів та фінансово-економічних кланів – 44,7% (ця характеристика, хоча і знизилася з 59,3% у 2015 р., але залишається домінуючою); (2) партії не мають реального зв'язку з громадянами – 36,5% (у 2015 р. – 35,3%, у 2016 р. – 46,2%); (3) партії не дотримуються у своїй діяльності тих програм та цілей, які заявлені – 35,1% (у 2015 р. – 40,8%, у 2016 – 47,4%)²⁵. Важливим є те, що означені вище позиції, характерні для всіх регіонів України однаковою мірою, що вказує на відсутність залежності між регіональними електоральними перевагами до конкретних партій, оцінками інституту політичних партій та, відповідно, рівнем довіри до нього. На нашу думку, окреслені у позиції громадян України відхилення від демократичної процедури функціонування політичних партій вказують на чинники низької довіри до даного політичного інституту, які сконцентровані навколо механізмів агрегування та представництва суспільних інтересів.

Висновки. Існуючі в Україні показники довіри до інститутів влади, актуалізують питання про її оптимальні межі. Як показує практика, і дефіцит довіри, і надлишок довіри є бар'єрами на шляху зміцнення демократичних основ політичної системи та політичного процесу. Значний дефіцит довіри обмежує можливості влади і знижує активність громадян, перешкоджає розвитку інтеграційних процесів в суспільстві, гальмує прийняття і реалізацію конструктивних реформ. Водночас надмірна довіра до інститутів влади та політичних інститутів, породжуючи безконтрольність і всюдозволеність, не може привести ні до чого іншого, як до свавілля влади, що є першим кроком на шляху до відновлення/посилення авторитаризму. Тому, для того щоб політична довіра сприяла розвитку демократичних процесів, її рівень не повинен наближатися ані до максимально низьких, ані до максимально високих значень.

²⁴ Ротар, Н. (2007). Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду: Монографія, Чернівці, Рута, с. 114–115.

²⁵ Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучерів (2017), *Ставлення громадян до політичної ситуації, виборів і партій. Прес-реліз. 9–13 червня 2017 р.*, режим доступу: <http://dif.org.ua/uploads/pdf/1183777675979e41751cad8.18422987.pdf> (дата перегляду 18.08.2017)

Список джерел

1. Вибори до Верховної Ради України 2002 року: Інформ.-довід. вид. / Ред. кол.: М.М. Рябець (голова) та ін. (2002), Київ, ЦВК, 2002, с. 147.
2. Вибори до Верховної Ради України 2006 року: Інформаційно-аналітичний збірник (2006). У двох книгах. Книга 1 / Редкол. Я. В. Давидович (голова), М. І. Мельник, М. І. Ставнійчук, Київ, Атіка, с. 453.
3. Інститут соціології НАНУ (2017), *Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2016 років*, режим доступу: [http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki\(2016\).pdf](http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki(2016).pdf) (дата перегляду 12.10.2017)
4. Паніна, Н. (2005). Українське суспільство: 1994–2005: соціологічний моніторинг, Київ, Інститут соціології НАНУ.
5. Позачергові вибори народних депутатів України 2007 року: Інформаційно-довідкове видання (2008), Київ, Фенікс.
6. Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії 14 грудня 2017 р. (2017), Київ.
7. Ротар, Н. (2007). Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду: Монографія, Чернівці, Рута.
8. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучерів (2017), *Ставлення громадян до політичної ситуації, виборів і партій. Прес-реліз. 9–13 червня 2017 р.*, режим доступу: <http://dif.org.ua/uploads/pdf/11837777675979e41751cad8.18422987.pdf> (дата перегляду 18.08.2017)
9. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучерів (2017), *Громадська думка, грудень–2017: виборчі рейтинги і рейтинги довіри*, режим доступу: <http://dif.org.ua/article/rejtingijfojseojoej8567547> (дата перегляду 20.12.2017)
10. Центральна виборча комісія України (2017), Вибори Президента України, режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/> (дата перегляду 14.04.2016)
11. Чергові, проміжні, повторні вибори народних депутатів України 2011 – 2013 років. Інформаційно-аналітичний збірник (2014), Київ, Атіка, 2014.
12. Allum, N, Read, S, Sturgis, P. (2011). Evaluating change in social and political trust in Europe using multiple group confirmatory factor analysis with structured means. In: Davidov E, Schmidt P, Billiet J, editors. *Cross-cultural analysis. Methods and applications*, New York, Routledge, 2011, p. 35–53.
13. Bovens, M, Wille, A. (2008). Deciphering the Dutch drop: Ten explanations for decreasing political trust in the Netherlands, *International Review of Administrative Sciences*, № 74 (2), p. 283–305.
14. Brewer, P, Aday, S, Gross K. (2005). Do Americans trust other nations? A panel study, *Social Science Quarterly*, № 86 (1), p. 36–51.
15. Catterberg, G, Moreno, A. (2006). The individual bases of political trust: Trends in new and established democracies, *International Journal of Public Opinion Research*, № 18(1), p. 31–48.
16. Dalton, R. (1994). Communists and Democrats: Attitudes Toward Democracy in the Two Germanies, *British Journal of Political Science*, № 24, p. 469–493.
17. Dalton, R. J. (2005). The social transformation of trust in government. *International Review of Sociology*, № 15 (1), p. 133–154.
18. Easton, D. (1975). Reassessment of the concept of political support, *British Journal of Political Science*, № 5 (4), p. 435–457.
19. Eisenstadt, T. (2004). *Courting Democracy in Mexico: Party Strategies and Electoral Institutions*, Cambridge, Cambridge University Press.
20. Freedom house (2017), *Nations in Transit Ratings and Averaged Scores. Ukraine Country Profile* (режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/ukraine> (дата перегляду 12.10.2017)
21. Hendriks, F. (2009). Contextualizing the Dutch drop in political trust: Connecting underlying factors, *International Review of Administrative Sciences*, № 75 (3), p. 473–491.
22. Hetherington M. J, Rudolph TJ. (2008). Priming, performance, and the dynamics of political trust *The Journal of Politics*, № 70 (02), p. 498–512.
23. Hooghe, M, Marien, S. A comparative analysis of the relation between political trust and forms of political participation in Europe, *European Societies*, 2013, № 15 (1), p. 131–152.

24. Levi, M, Stoker, L. (2000). Political trust and trustworthiness, *Annual Review of Political Science*, № 3, p. 475–507.
25. Lindberg, S. (2009). The Power of Elections in Africa Revisited. In: *Democratization by Elections*, Baltimore, The John Hopkins University Press.
26. Lust, E. (2009). Competitive Clientelism in the Middle East, *Journal of Democracy*, Vol. 20, № 3, p. 122–135.
27. Marien, S, Hooghe, M. (2011). Does political trust matter? An empirical investigation into the relation between political trust and support for law compliance, *European Journal of Political Research*, № 50 (2), p. 267–291.
28. Morlino, L. (2004). Good and Bad Democracies: How to Conduct Research into the Quality of Democracy, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 20, № 1, p. 5–27.
29. Newton, K. (2002). Trust, social capital, civil society, and democracy, *International Political Science Review*, № 22 (2), p. 201–214.
30. Pew Research Center (2017), *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe National and religious identities converge in a region once dominated by atheist regimes*, режим доступу: <http://www.pewforum.org/2017/05/10/democracy-nationalism-and-pluralism/> (дата перегляду 12.10.2017)
31. Przeworski, A. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, 1991.
32. Rudolph, T, Evans, J. (2005). Political trust, ideology, and public support for government spending, *American Journal of Political Science*, № 49 (3), p. 660–671.
33. Teorell, J., Hadenius, A. (2009). Elections as Levers of Democratization: A Global Inquiry In: *Democratization by Elections*, Baltimore, The John Hopkins University Press.

References

1. Vybory do Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 2002 roku: Inform.-dovid. vyd. / Red. kol.: M.M. Ryabets' (holova) ta in. (2002), Kyiv, TsVK, 2002, s. 147.
2. Vybory do Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 2006 roku: Informatsiyno-analitychnyy zbirnyk (2006). U dvokh knykh. Knyha 1 / Redkol. Ya. V. Davydovych (holova), M.I. Mel'nyk, M.I. Stavniychuk, Kyiv, Atika, s. 453.
3. Instytut sotsiologiyi NANU (2017), *Rezultaty natsional'nykh shchorichnykh monitorynhovykh opytuvan' 1992-2016 rokiv*, rezhym dostupu: [http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki\(2016\).pdf](http://i-soc.com.ua/uploads/Dodatki(2016).pdf) (data perehlyadu 12.10.2017)
4. Panina, N. (2005). *Ukrayins'ke suspil'stvo: 1994–2005: sotsiologichnyy monitorynh*, Kyiv, Instytut sotsiologiyi NANU.
5. Pozacherhovi vybory narodnykh deputativ Ukrayiny 2007 roku: Informatsiyno-dovidkove vydannya (2008), Kyiv, Feniks.
6. Politychna kul'tura ta parlamentaryzm v Ukrayini: suchasnyy stan ta osnovni problemy. Informatsiyno-analitychni materialy do fakhovoyi diskusiyi 14 hrudnya 2017 r. (2017), Kyiv.
7. Rotar, N. (2007). *Politychna uchast' hromadyan Ukrayiny u systemnykh transformatsiyakh perekhidnogo periodu: Monohrafiya*, Chernivtsi, Ruta.
8. Fond Demokratychni initsiatyvy imeni Il'ka Kucheriv (2017), *Stavlennya hromadyan do politychnoyi sytuatsiyi, vyboriv i partiy. Pres-reliz. 9–13 chervnya 2017 r.*, rezhym dostupu: <http://dif.org.ua/uploads/pdf/11837777675979e41751cad8.18422987.pdf> (data perehlyadu 18.08.2017)
9. Fond Demokratychni initsiatyvy imeni Il'ka Kucheriva (2017), *Hromads'ka dumka, hruden'–2017: vyborchi reytnyhy i reytnyhy doviry*, rezhym dostupu: <http://dif.org.ua/article/rejtingijfojseoj8567547> (data perehlyadu 20.12.2017)
10. Tsentral'na vyborcha komisiya Ukrayiny (2017), *Vybory Prezydenta Ukrayiny*, rezhym dostupu: <http://www.cvk.gov.ua/> (data perehnyadu 14.04.2016)
11. Cherhovi, promizhni, povtorni vybory narodnykh deputativ Ukrayiny 2011 – 2013 rokiv. Informatsiyno-analitychnyy zbirnyk (2014), Kyiv, Atika, 2014.
12. Allum, N, Read, S, Sturgis, P. (2011). Evaluating change in social and political trust in Europe using multiple group confirmatory factor analysis with structured means. In: Davidov E, Schmidt P,

Billiet J, editors. *Cross-cultural analysis. Methods and applications*, New York, Routledge, 2011, p. 35–53.

13. Bovens, M, Wille, A. (2008). Deciphering the Dutch drop: Ten explanations for decreasing political trust in the Netherlands, *International Review of Administrative Sciences*, № 74 (2), p. 283–305.

14. Brewer, P, Aday, S, Gross K. (2005). Do Americans trust other nations? A panel study, *Social Science Quarterly*, № 86 (1), p. 36–51.

15. Catterberg, G, Moreno, A. (2006). The individual bases of political trust: Trends in new and established democracies, *International Journal of Public Opinion Research*, № 18(1), p. 31–48.

16. Dalton, R. (1994). Communists and Democrats: Attitudes Toward Democracy in the Two Germanies, *British Journal of Political Science*, № 24, p. 469–493.

17. Dalton, R. J. (2005). The social transformation of trust in government. *International Review of Sociology*, № 15 (1), p. 133–154.

18. Easton, D. (1975). Reassessment of the concept of political support, *British Journal of Political Science*, № 5 (4), p. 435–457.

19. Eisenstadt, T. (2004). *Courting Democracy in Mexico: Party Strategies and Electoral Institutions*, Cambridge, Cambridge University Press.

²⁰ Freedom house (2017), *Nations in Transit Ratings and Averaged Scores. Ukraine Country Profile* (режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/ukraine> (дата перегляду 12.10.2017)

21. Hendriks, F. (2009). Contextualizing the Dutch drop in political trust: Connecting underlying factors, *International Review of Administrative Sciences*, № 75 (3), p. 473–491.

22. Hetherington M. J, Rudolph TJ. (2008). Priming, performance, and the dynamics of political trust *The Journal of Politics*, № 70 (02), p. 498–512.

23. Hooghe, M, Marien, S. A comparative analysis of the relation between political trust and forms of political participation in Europe, *European Societies*, 2013, № 15 (1), p. 131–152.

24. Levi, M, Stoker, L. (2000). Political trust and trustworthiness, *Annual Review of Political Science*, № 3, p. 475–507.

25. Lindberg, S. (2009). The Power of Elections in Africa Revisited. In: *Democratization by Elections*, Baltimore, The John Hopkins University Press.

26. Lust, E. (2009). Competitive Clientelism in the Middle East, *Journal of Democracy*, Vol. 20, № 3, p. 122–135.

27. Marien, S, Hooghe, M. (2011). Does political trust matter? An empirical investigation into the relation between political trust and support for law compliance, *European Journal of Political Research*, № 50 (2), p. 267–291.

28. Morlino, L. (2004). Good and Bad Democracies: How to Conduct Research into the Quality of Democracy, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 20, № 1, p. 5–27.

29. Newton, K. (2002). Trust, social capital, civil society, and democracy, *International Political Science Review*, № 22 (2), p. 201–214.

30. Pew Research Center (2017), *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe National and religious identities converge in a region once dominated by atheist regimes*, режим доступу: <http://www.pewforum.org/2017/05/10/democracy-nationalism-and-pluralism/> (дата перегляду 12.10.2017)

31. Przeworski, A. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, 1991.

32. Rudolph, T, Evans, J. (2005). Political trust, ideology, and public support for government spending, *American Journal of Political Science*, № 49 (3), p. 660–671.

33. Teorell, J., Hadenius, A. (2009). Elections as Levers of Democratization: A Global Inquiry In: *Democratization by Elections*, Baltimore, The John Hopkins University Press.